

УДК 82–95:78]”1941/1945”

ПРИМХИ ДОЛІ ОЛЕКСАНДРА СМОТРИЧА (ФЛОРИНСЬКОГО), АБО ТРОХИ ПРО УКРАЇНСЬКУ МУЗИЧНУ КРИТИКУ ЧАСІВ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

Ірина Шеремета

У статті подано деякі особливості української музичної критики в період німецької окупації на прикладі журналістської діяльності музиканта й письменника О. Смотрича (Флоринського).

Ключові слова: музична критика, музична публіцистика, музична журналістика, українська музична культура в період німецької окупації, українська музична діаспора, О. Смотрич (Флоринський).

Some peculiarities of Ukrainian musical criticism during the period of German occupation by way of example of the journalist work of O. Smotrych (Florynskyi), known also as a musician and writer, are given in the article.

Keywords: musical criticism, musical publicism, musical journalism, Ukrainian musical culture during the German occupation period, Ukrainian musical diaspora, O. Smotrych (Florynskyi).

Складний і контroversійний період німецької окупації 1941–1944 років належить до найбільш міфологізованих в українській історіографії, спотворення якого відбувалося шляхом як замовчування правди, так і нав'язування напівправди або відвертої брехні. Однак, на нинішньому етапі, окремі мистецькі галузі демонструють значний прорив у спробах джерелознавчого наближення до своєї автентичної історії. Із цього огляду показові дослідження «...А музи не мовчали: Львів: 1941–1944 рр.» О. Паламарчук, «Театр, захований в архівах» і «Театр між Гітлером і Сталіним» В. Гайдабури та «Український театр у Львові в період німецької окупації» С. Максименко, що репрезентують здебільшого театральне мистецтво. В історії музичної культури такі ревізійні дослідження, що повніше відтворюватимуть український музичний процес ХХ ст., сподіваємося, ще попереду. Наявність ряду комплексних студій, хоча б 5-го тому академічної «Історії української музики» (Київ, 2009), лише парадоксально підтверджує потребу нового ретельного збору фактичного матеріалу й переосмислення ідеологічних сплетень часу. Запорукою неодмінних музикознавчих відкриттів може слугувати майже випадково виявлена мною інформація про антибільшовицькі виступи у пресі цього періоду В. Костенка (що, зважаючи на його активну «пролетарську» позицію у 1920-х, видається досить дивним) і творчу діяльність В. Павковича

на користь українських добровольчих загонів, які боролися проти радянської армії, чи цілеспрямоване засекречення гестапо відомостей про вбивство Д. Ревуцького та багато іншого.

Українська культура періоду німецької окупації розвивалася в різних умовах, залежних від національної і культурної політики окупантів на різних частинах українських земель. У дистрикті «Галичина», що, як складову Генерал-губернаторства, німці вважали частиною Райху, режим був лояльнішим і ліберальнішим до українців. Натомість у райхскомісаріаті «Україна», утвореному зі значної частини інших українських земель, з його статусом окупованих територій, жорстко придушували активні вирази української національної ідентичності.

Культурне життя окупованого Києва, що належав до райхскомісаріату і зі стратегічних антиукраїнських міркувань був позбавлений рангу столиці на користь провінційного Рівного, своєю чергою охоплювало два етапи. Перший, від початку окупації до масових розстрілів української інтелігенції в лютому 1942 року, – позначений спалахом розквіту української культури, що значною мірою виявився у видавничій сфері. Природно, усі легальні газети на окупованих територіях мусили бути виразно антибільшовицькими й антисемітськими і, водночас, стриманими щодо німецьких властей та позбавленими українських державницьких амбіцій. Натомість керівництво

ПОСТАТІ

ОУН (м) – ініціатор найбільш знакових часописів (газет «Українське слово», «Література і мистецтво», «Літаври») – через мережу своїх видань прагнуло поширювати саме ідеї української соборності й самостійності та гуртувати державницькі сили. Через це період відносної свободи слова швидко завершився ліквідацією активних діячів проукраїнського визвольного руху, зокрема арештом і розстрілом більшості співробітників редакції «Українського слова» на чолі з його редактором І. Рогачем, а також редакторки діяльних літературно-мистецьких «Літавр» О. Теліги та багатьох інших.

Фактичним початком другого етапу культурного життя, який характеризується його занепадом, ми схильні вважати 14 грудня 1942 року. Цього дня відбувся вихід першого номера «Нового українського слова» за редакцією послідовного колаборанта К. Штепи – тижневика, що цинічно замінив собою ліквідоване «Українське слово». Окрім власне пропагандистських завдань, він мав на меті очорнення української національної самосвідомості та історичної минувшини.

Для уніфікації видавничого процесу в Рівному існувала «Українська кореспонденція» – філія «Германського інформаційного агентства», що поширювала апробовані матеріали для друку в інших виданнях райхскомісаріату. Однак, навіть за таких жорстких умов, деякі часописи («Волинь» у Рівному чи «Подільянин» у Кам'янець-Подільському) намагалися стояти на захисті української нації, зберігати народні традиції та українську історію.

Українська музична критика 1941–1944 років розвивалася суголосно окресленим тенденціям, а найбільш плідним її репрезентантом був зовсім невідомий українському музикознавству Олександр Флоринський (згодом знаний як Смотрич) – талановитий митець, музикант за фахом і письменник за покликанням. Народився він 28 квітня 1922 року в м. Кам'янці-Подільському в патріотичній, навіть націоналістично налаштованій родині. У 1924 році сім'я переїхала до Харкова, де, перебуваючи в середовищі, за його власним висловом, «свідомих українців» [8, с. 35], Олександр навчався у Другій

музичній школі (директор – В. Комаренко). 1936 року він перебрався до Києва і поступив на фортепіанний відділ Київського музично-хореографічного училища (тепер – Київський інститут музики ім. Р. Глієра). З 12 жовтня 1941 року працював постійним кореспондентом літературно-мистецького відділу газети «Українське слово», а після її ліквідації продовжив роботу в «Новому українському слові».

Бачачи ворожість німецької влади до українців-інтелігентів, через яку родина Флоринських втратила одного із синів – Романа, – Олександр переїхав до Кам'янця-Подільського, де з вересня 1942-го до 15 березня 1944 року працював у редакції газети «Подільянин». Водночас контактував з берлінською газетою «Голос», що із січня 1943 року вважала його своїм дистанційним працівником. 23 липня 1944 року у виданні з'явилось оголошення, що вказувало на новий етап життя О. Флоринського: «Приятелів, знайомих просить відгукнутися Ол. Флоринський. Адреса: Verlag "Holos" Berlin-Charlottenburg 9. Postfach 22 für Florynsky Ol.». Так, з наступом радянських військ він подався до Берліна, де став безпосереднім співробітником цього часопису. В еміграції, 1949 року, закінчив Ганноверський музичний інститут, а, приїхавши до Канади, у 1954–1987 роках працював професором музики в Торонтському університеті. Помер митець 13 грудня 2011 року в канадському м. Ферґус-Фолсі.

Журналістська діяльність відшліфовувала літературний хист «вундеркінда» (саме так називали 20-річного юнака співробітники газети «Подільянин»). Перші прозові твори молодого письменника вийшли друком уже в еміграції. Тоді ж у О. Флоринського з'явився і псевдонім Смотрич – від назви річки на рідній Кам'яничині, за яким він увійшов в історію української літератури. Його літературна творчість отримала високі оцінки фахівців: «Олександр Смотрич уже визначна поважна позиція в українській новелістиці» [4], «зачинатель сюрреалістичного оповідання в українській діаспорній літературі, про що красномовно свідчить його твір "Final (пам'яті Леонтовича)"» [5], «майстер новели» [2] тощо.

ІРИНА ШЕРЕМЕТА. ПРИМХИ ДОЛІ ОЛЕКСАНДРА СМОТРИЧА (ФЛОРИНСЬКОГО)...

У літературній спадщині обдарованого митця чимале місце належить музично-критичним опусам. Однак, незважаючи на свій доволі значний доробок, О. Флоринський – не надто «зручна» постать для музикознавчих досліджень, адже його світогляд і погляди цілковито позбавлені таких понять, як толерантність і політкоректність. Він був радикальним українським націоналістом, який у своїх друкованих текстах палав ненавистю до росіян, євреїв та, зрештою, німців (про останніх свідчить його листування з Ю. Шевельовим і прозові твори 1940-х років). Вітчизняне музикознавство ж досі має певні комплекси щодо «національного питання», варто лишень згадати «сором'язливе» замовчування єврейського походження музикантів в «Українській музичній енциклопедії» (Київ: Вид-во ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2006–...), на відміну від польського, чеського та всіх інших.

Безкомпромісна життєва позиція обернулася для О. Флоринського закономірною еміграцією наприкінці Другої світової війни. Український народ тоді переживав третю хвилю еміграції, названу згодом політичною. Торкнулася вона багатьох митців: соліста Харківської опери і музичного критика, діяльного секретаря журналу «Музика-масам» Ю. Ткаченка, музикознавця А. Ольховського, композиторів В. Безкоровайного, В. Грудіна, Г. Лапшинського, І. Соневицького, Ю. Фіали, театрознавця В. Ревуцького...

Окрім фактичного, О. Флоринський зазнав ще й внутрішнього емігрантства. Маючи за плечима короткотривалий досвід членства в МУРі, – емігрантському об'єднанні «Мистецький український рух», який він полишив без пояснення причин, – Смотрич, як вогню, уникав усіляких творчих спілок, навіть відмовившись у 1992-му від членства у Спілці письменників України. Письменника-самітника постійно супроводжували труднощі з виданням власних творів, частина з яких побачила світ у форматі «сам видав», а назви окремих збірок не позбавлені самоіронії (наприклад, «Буття. 16 нікому непотрібних оповідань»), однак і за таких непростих умов митець не розчи-

нився в новому заокеанському середовищі, а до кінця життя залишався патріотом-українцем. Як згадувала літературознавець Л. Онишкевич, студенти Торонтського університету і не здогадувалися про величезний літературний хист їхнього професора по класу фортепіано [9, с. 61]. Скромний Смотрич, на відміну від багатьох товаришів за фахом, навіть не вів щоденника, лише наприкінці життя написав короткі спогади про журналістську діяльність в Україні в 1940-х роках, де, зокрема, вмістив цінні свідчення про вбивство Д. Ревуцького (див. додаток).

Ідейні погляди О. Флоринського-газетяра спершу втілювалися в оточенні націоналістичної родини, а згодом – у середовищі талановитих українців-патріотів (Б. Якубського, О. Теліги та багатьох інших), тому, про що б він не писав, закономірно робив це з позицій україноцентризму, чому додатково сприяв воєнний час. Такими є тексти суспільної («Українське учительство народної школи»), краєзнавчої («З українських земель. Під українським сонцем», «Маленьке місто», «Зберегти для нащадків») чи мистецької тематик («Репін і Україна», «Український чи «малоросейський»?!» (З думок сучасного глядача)). О. Флоринський вболівав за збереження української ідентичності, що в умовах сталінських репресій коштувало щоразу більшої крові. Це зумовило наявність у багатьох його статтях («Що дав більшовизм Україні», «Як жиди намагалися спалювати українську народню пісню», «Україна матиме свою консерваторію», «Українське музичне видавництво», «Українські композитори світової слави», «Сучасні українські композитори Києва») яскравих антибільшовицьких й антисемітських виступів. Подекуди в його статтях трапляються реверанси в бік «великонімецької культури», що слугувало перепусткою для друку в окупаційних умовах.

Мистецька тематика у статтях О. Флоринського репрезентована галузевою тріадою музики, літератури й образотворчого мистецтва. Більші чи менші за розмірами, його тексти в популярній формі розповідають про творчість талановитих художників-сучасників – М. Бурачека, І. Труша, М. Пи-

ПОСТАТІ

моненка, М. Самокиша, Г. Світлицького, В. Касіяна та інших. Окреме місце в зацікавленнях О. Флоринського належить творчості Т. Шевченка, про якого він писав і як про поета, і як про маляра. Однак найбільш близькою для Флоринського-журналіста, звичайно, була музика. Нині вдалося віднайти майже три десятки його музично-критичних публікацій – творчих портретів, оглядових і проблемних статей, рецензій та інших текстів. Друкувався він передусім у газетах, з якими співпрацював, – в «Українському слові», «Новому українському слові», «Подолянинові» й «Голосі». Деякі зі статей, очевидно, через згадувану вище «Українську агенцію», було передруковано в інших виданнях – «Наступ», «Волинь», «Голос Дніпра», «Українська правда», «Нове життя», «Світанок».

Головна тема музично-критичних опусів О. Флоринського – творчість українських композиторів. Окремі публікації присвячено митцям, нападки на яких розпочалися попередніми десятиліттями: М. Леонтовичу, К. Стеценкові, Я. Степовому, О. Кошицю (мало того, ганили як самих композиторів, так і музикознавців, які про них писали, – М. Грінченка, В. Костенка та інших, натомість прагматичний П. Козицький завбачливо зрікся своєї праці про К. Стеценка, приєднавшись до цькування колег під орудою О. Білокопитова). Особливо дісталось від молодого радянського музикознавства класикові української музики М. Лисенку. Чи не тому йому дедиковано найбільше текстів О. Флоринського – «Творчий шлях Миколи Лисенка», «Композитор всесвітнього значення (до 30-ої річниці з дня смерті Миколи Лисенка)», «Микола Лисенко (в тридцять другу річницю смерті)», «Фундатор української інструментальної музики», «Шевченко і Лисенко. До річниці з дня смерті великого українського композитора», «Гідно вшанувати пам'ять Миколи Лисенка»¹. Також є творчі портрети західноєвропейських композиторів, зокрібно Ф. Шуберта і Р. Вагнера, що, до слова, не було рідкістю для того-

часної щоденної преси. Огляди композиторської творчості представлено в статтях «Українські композитори світової слави», «Сучасні українські композитори Києва», «Олесь і музика».

Володіючи даром слова, О. Флоринський писав приступно й легко. Його рецензія «Концерт пам'яті К. Г. Стеценка» свідчить про репортерський талант автора; якби він рецензував систематично, то ми отримали б цінний хронограф музичного життя Києва часів окупації, що за фактологічною наповненістю та влучністю характеристик не поступався б відповідним текстам С. Людкевича. Натомість у своїх публікаціях патріотичний О. Флоринський викривав негативний вплив більшовицької політики на українське музичне мистецтво. Він часто писав про особливості радянських кадрових рішень і щиро вболівав за трагічну долю М. Грінченка, неодноразово покликаючись на його праці; побивався за долею спадщини провідних композиторів; звертав увагу на цілеспрямоване нівелювання офіційним радянським музикознавством питомих рис української народної музики («Як паплюжено українську народну пісню за більшовиків») тощо.

О. Флоринський прагнув будувати й розвивати рідну музику, культуру й країну. Він щиро радів з відновлення українських музичних інституцій («Україна матиме свою консерваторію», «Українське музичне видавництво», «Відкриття Київської опери») і вболівав за долю як українського народу загалом, так і кожної людини зокрема – чи то велетнів духу, як М. Лисенко й М. Леонтович, чи то звичайних трудівників. «Характерно, що артисти капели досі не прикріплені до їдальні. Ці хиби треба негайно виправити» [12], – так турботливо й безпосередньо написав він про новостворений хорівий колектив П. Гончарова. Іншими ризами критика були чесність і безкомпромісність. Наостанок додамо, що таким людям доводиться важко в житті, їх надзвичайно мало, і це величезна біда нашого часу...

ІРИНА ШЕРЕМЕТА. ПРИМХИ ДОЛІ ОЛЕКСАНДРА СМОТРИЧА (ФЛОРИНСЬКОГО)...

Джерела та література

1. Гедз В. Джерела до вивчення культурного життя в окупованому Києві (1941–1943 рр.). *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. Київ, 2007. Чис. 15. С. 181–205.
2. Горбатюк В. Поважна позиція в українській новелістиці. *Вітчизна*. 2009. № 11–12. С. 66–68.
3. Грабович Г. Голоси української еміграційної поезії. *До історії української літератури. Дослідження, есе, полеміка*. Київ, 2003. С. 356–384.
4. Лавріненко Ю. Роки вагань і досягнень. *Нові дні*. 1974. Лютий. № 289.
5. Мацько В. Між висловлюванням ідеї та художньою структурою. *Смотрич О. Подорож у країну ночі*. Хмельницький, 2010. С. 3–28.
6. Мацько В., Нікітова І. У невеличкому томикові Смотрича вміщається великий світ!. *Філологічний дискурс*. Хмельницький, 2017. Вип. 5. С. 48–70.
7. Нікітова І. Літературна епоха і людина в спогадах Олександра Смотрича. *Філологічний дискурс*. Хмельницький, 2015. Вип. 2. С. 42–45.
8. Нікітова І. Літературний портрет письменника в листах та діалозі. *Філологічний дискурс*. Хмельницький, 2015. Вип. 1. С. 34–37.
9. Нікітова І. Творчість Олександра Смотрича: проблематика і поетика творчості : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01. Тернопіль, 2016. 188 с.
10. Шаповал Ю., Золотарьов В. Євреї в керівництві органів ДПУ–НКВС УСРР–УРСР у 1920–1930-х рр. *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. Київ, 2010. Вип. 1 (34). С. 53–93.
11. Шеремета І. Музична некрополістика: не тільки для фанатів [Републікація статті О. Смотрича (Флоринського) «За традицією»]. *Культура і життя*. 2018. 28 верес. № 39. С. 6.
12. Флоринський О. Українська національна капела. *Література і мистецтво*. 1941. 29 жовт. № 2. С. 2.
13. Ю. Ш. [Шевельов Ю.] Про самвидав на іншому континенті, про ненависть, про новітню поезію і про інші речі і нації. *Сучасність*. 1975. № 9. С. 10–23.

References

1. Hedz V. (2007) Dzherela do vyvchennia kulturnoho zhyttia v okupovanomu Kyievi (1941–1943 rr.) [Sources for Studying Cultural Life in Occupied Kyiv (1941–1943)]. *Spetsialni istorichni dystsypliny: pyannia teorii ta metodyky* [Special Historical Disciplines: Issues of Theory and Methodology]. Kyiv, # 15, pp. 181–205.
2. Horbatiuk V. (2009) Povazhna pozytsiya v ukrayynskiy novelistytsi [A Reputable Attitude in Ukrainian Short-Story Writing]. *Vitchyzna* [Homeland], # 11–12, pp. 66–68.
3. Hrabovych H. (2003) Holosy ukrayynskoyi emihratsiynoyi poeziyi [Voices of Ukrainian Emigrant Poetry]. *Hrabovych H. Do istoriyi ukrayynskoyi literatury. Doslidzhennia, ese, polemika* [On the History of Ukrainian Literature. Studies, Essays, and Polemics]. Kyiv, pp. 356–384.
4. Lavrinenko Yu. (1974) Roky vahan i dosiahnen [Years of Hesitation and Achievements]. *Novi dni* [New Days], February, # 289.
5. Matsko V. (2010) Mizh vyslovliuvanniam ideyi ta khudozhniouy strukturoyu [Between the Advancing of Idea and Artistic Structure]. *Smotrych O. Podorozh u krayinu nochi* [Travelling to the Land of Night]. Khmelnytskyi, pp. 3–28.
6. Matsko V., Nikitova I. (2017) «U nevelychkomu tomykovi Smotrycha vmishchayetsia velykyi svit!» [“There is Room for the Big Wide World in a Slim Volume of Smotrych!”]. *Filolohichniy dyskurs* [The Philological Discourse]. Khmelnytskyi, Iss. 5, pp. 48–70.
7. Nikitova I. (2015) Literaturna epokha i liudyna v spohadakh Oleksandra Smotrycha [A Literary Era and a Man in Oleksandr Smotrych’s Memoirs]. *Filolohichniy dyskurs* [The Philological Discourse]. Khmelnytskyi, Iss. 2, pp. 42–45.
8. Nikitova I. (2015) Literaturnyi portret pysmennyka v lystakh ta dialozi [A Literary Description of a Writer in Correspondence and Dialogue]. *Filolohichniy dyskurs* [The Philological Discourse]. Khmelnytskyi, Iss. 1, pp. 34–37.
9. Nikitova I. (2016) *Tvorchist Oleksandra Smotrycha: problematyka i poetyka tvorchosti* [The Works of Oleksandr Smotrych: A Range of Problems and Poetic Manner of Creation] (a thesis ... Ph.D. in Philology: speciality 10.01.01). Ternopil, 188 pp.
10. Shapoval Yu., Zolotariov V. (2010) Yevreyi v kerivnytstvi orhaniv DPU–NKVS USRR–URSR u 1920–1930-kh rr. [Jews at the Helm of the SPD–PCIF of the Ukrainian Socialistic Soviet Republic – Ukrainian Soviet Socialistic Republic in the 1920s–1930s]. *Z arkhiviv VUCHK–GPU–NKVD–KGB* [From the Archives of the AUCC–SPD–PCIF–CSS]. Kyiv, Iss. 1 (34), pp. 53–93.
11. Sheremeta I. (2018) Muzychna nekropolistyka: ne tilky dlia fanativ [Republikatsiya statii O. Smotrycha (Florynskyi) «Za tradytsiyeyu»] [Musical Necropolis Studies: Not Only for Devotees [A Republication of O. Smotrych (Florynskyi)’s Article «In a Tradition»]]. *Kultura i zhyttia* [Culture and Life], September 28, # 39, p. 6.
12. Florynskyi O. (1941) Ukrayynska natsionalna kapela [The Ukrainian National Choir]. *Literatura i mystetstvo* [Literature and Art], Oct. 29, # 2, p. 2.
13. Yu. Sh. [Sheveliov Yu.] (1975) Pro samvydav na inshomu kontynenti, pro nenavyst, pro novitniu poeziyu i pro inshi rechi i natsiyi [About Samizdat on Another Continent, about Hatred, about Newest Poetry and about Other Things and Nations]. *Suchasnist* [Modernity]. Munich, # 9, pp. 10–23.

Джерелознавство.

Орієнтовний перелік музично-критичних публікацій О. Смотрича (Флоринського) ²

1. Україна матиме свою консерваторію. *Українське слово*. 1941. 12 жовт. № 29.
2. Сучасні українські композитори Києва. *Українське слово*. 1941. 29 жовт. № 43 ³.
3. Українська національна капела. *Література і мистецтво*. 1941. 29 жовт. № 2.
4. Сопілкар [про Д. А. Хмельницького]. *Українське слово*. 1941. 2 груд. № 41.
5. Шевченко і Лисенко. До річниці з дня смерті великого українського композитора. *Українське слово*. 1941. 5 листоп. № 49. Передруки: Тарас Шевченко і Микола Лисенко. *Подільнин*. 1943. 11 берез. № 20; *Волинь*. 1943. 30 трав. № 41; *Голос Дніпра*. 1943. 20 черв. № 74; *Українська правда*. 1943. 11 лип. № 40.
6. Українське музичне видавництво. *Літаври*. 1941. 16 листоп. № 1.
7. Створити українську хореографію. *Українське слово*. 1941. 26 листоп. № 67.
8. Гідно вшанувати пам'ять Миколи Лисенка. *Українське слово*. 1941. 30 листоп. № 71.
9. Фундатор української інструментальної музики. *Нове українське слово*. 1941. 16 груд. № 2. Передруки: *Волинь*. 1942. 25 жовт. № 83; *Голос Дніпра*. 1942. 13 груд. № 169.
10. Київська естрада. *Нове українське слово*. 1941. 27 груд. № 12 ⁴.
11. Відкриття Київської опери. *Нове українське слово*. 1941. 30 груд. № 14.
12. Микола Леонтович (до 20-річчя з дня смерті). *Нове українське слово*. 1942. 10 січ. № 6. Передрук: *Подільнин*. 1943. 10 січ. № 3.
13. Юдовізація української народної пісні. *Нове українське слово*. 1942. 31 січ. № 23 ⁵. Передруки: Як жиди намагалися спалювати українську народню пісню. *Подільнин*. 1942. 24 верес. № 78; Як паплюжено українську народню пісню за більшовиків. *Костянтиноградські нові вісті*. 1942. 12 груд. № 51 ⁶.
14. Франц Шуберт (до 125 річниці з дня народження). *Нове українське слово*. 1942. 31 січ. № 23.
15. Творчий шлях Миколи Лисенка. *Нове українське слово*. 1942. 22 берез. № 65.
16. Концерти Київської консерваторії. *Нове українське слово*. 1942. 23 квіт. № 91 ⁷.
17. Київська хорова капела. *Нове українське слово*. 1942. 2 трав. № 99 ⁸.
18. Кирило Григорович Стеценко (до 20-річчя з дня смерті). *Нове українське слово*. 1942. 6 трав. № 102. Передрук: *Волинь*. 1942. 17 трав. № 37.
19. Концерт пам'яті К. Г. Стеценка. *Нове українське слово*. 1942. 20 трав. № 114 ⁹.
20. Українські композитори світової слави. *Волинь*. 1942. 30 серп. № 67. Передруки: *Подільнин*. 1942. 6 верес. № 73; Українські композитори світового значення. *Світанок*. 1943. 7 лип. № 31.
21. Співець інтимних настроїв. Яків Степовий (1883–1922). *Подільнин*. 1942. 10 груд. № 100.
22. Композитор всесвітнього значення (до 30-ої річниці з дня смерті Миколи Лисенка). *Подільнин*. 1942. 20 груд. № 103.
23. Творець німецької музичної драми Рихард Вагнер (1813–1883). *Подільнин*. 1943. 1 лип. № 52.
24. Олень і музика. *Подільнин*. 1943. 2 верес. № 70. Передруки: *Нове життя*. 1943. 15 верес. № 42; Олень в музиці. *Голос*. 1944. 1 жовт. № 40 ¹⁰.
25. За традицією... [Про «подвійний похорон» О. Петрусенко]. *Голос*. 1944. 9 січ. № 1.
26. Ім'я його незабутнє. Творчий шлях видатного композитора [О. Кошиця]. *Голос*. 1944. 15 жовт. № 42.
27. Микола Леонтович. *Голос*. 1944. 22 жовт. № 43.
28. Микола Лисенко (в тридцять другу річницю смерті). *Голос*. 1944. 5 листоп. № 45. Передрук: Микола Лисенко. Великий син співучого народу. *Український доброволець*. 1944. 30 листоп. № 37.

ІРИНА ШЕРЕМЕТА. ПРИМХИ ДОЛІ ОЛЕКСАНДРА СМОТРИЧА (ФЛОРИНСЬКОГО)...

Олександр Смотрич

КОРОТКІ СПОГАДИ «ВІДПОВІДАЛЬНОГО СЕКРЕТАРЯ»¹¹

<...> В новій ролі «відповідального секретаря» я відповідально бігав, чи радше лазив знівеченими слизькими вулицями міста в пошуках потенційних авторів, запланованих Борисом Володимировичем [Якубським – літературознавцем, редактором літературно-мистецького відділу «Нового українського слова». – *І. Ш.*] статей, нарисів та наукових розвідок. Переважно це були давні знайомі Бориса Володимировича, яких я заставав хворими і немічними з голоду, холоду і старості.

В такому незavidному стані я застав і напівспаралізованого Дмитра Миколайовича Ревуцького. Однак, він охоче вислухав мене, навіть ледь помітно усміхнувся. Коли я почав висловлювати моє захоплення з приводу його статей друкованих ще в «Українському слові», Дмитро Миколайович пообіцяв подумати і може щось таки написати...

Мені дуже сподобалася його книжкова шафа, і він пояснив мені, що ця шафа зроб-

лена з карельської білої сосни і прикрашена різьбою відомого українського майстра-самоука. На тому ми і попрощалися.

За який тиждень я буквально біг на ту саму адресу Дмитра Ревуцького, щоб роздобути фотографію для статті-некролога з приводу його жажної, кривавої смерті, вбивства, що потрясло цілим містом.

На місці я застав декількох місцевих поліцаїв у цивільних вбраннях. Один з них перевіряв мою редакційну посвідку і провів мене до кімнати, де все ще лежав покійний в калюжі крові.

За ніяке фото не могло бути й мови. «Ми його вам вишлемо згодом», – пообіцяв поліцай. Я повернувся до редакції і від схвилюваного і навіть трохи прибитого горем Бориса Володимировича довідався, що до Штепи щойно подзвонили з гестапо і суворо заборонили будь-що давати до газети з приводу вбивства Д. Ревуцького. <...>

МОЯ СУСІДКА ОЛЕНА ТЕЛІГА (осінь 1941 р. – зима 1942 р.)¹²

Кімната літературно-мистецького відділу газети «Українське слово», в якій я мав стіл і зручне крісло постійного кореспондента, була поруч з кімнатою, де Олена Теліга редагувала свої «Літаври». Отож, будиши такими близькими сусідами, ми швидко познайомилися.

Олена Теліга, років тридцяти п'яти жінка, все ще по-дівоному струнка, з вогником насмішкватості в очах, в темному добре припасованому костюмі – була саме такою, якою, як здавалося мені, мусить бути елегантна європейська (!) молода ще пані.

Я не знав – ані де вона мешкає, ані з ким приятелює, чи зустрічається. Коротко – я знав її лише в холодних стінах будинку редакції на Бульварно-Кудрявській. За одним винятком, коли я зустрів її в товаристві молодій панні, Галини Рогальської, на Шевченківському бульварі і поінформував їх про жажне вбивство старого, напівспара-

лізованого Дмитра Миколаєвича Ревуцького, за яке щойно стало відомо в редакції.

«Це вони хочуть нас усіх залякати!», – вислухавши мене, сказала Олена Теліга.

Важко сказати, кого саме вона мала на увазі кажучи «вони» – німецьких «визволителів», радянську агентуру, чи все ще дуже живучу російську білогвардійщину?.. Справді важко сказати, бо це вже був час, коли в кабінеті головного редактора сидів недоброї пам'яті проф. К. Штепа, коли замість «Українського слова» було т. зв. «Нове українське слово», в якому oprіч назви майже нічого не було українського, коли в стінах редакції запанувала виключно російська мова, коли більше ніхто не вірив чуткам, що відповідального редактора «Українського слова» Івана Рогача разом з його товаришами було екстрено викликано до Берліна, мало не на переговори в справі створення українського уряду. <...>

ПОСТАТІ

Редакція „Подільнина“ за роботою

«Редакція „Подільнина“ за роботою» [Шарж]. *Подільнин*. 13.08.1942. № 66.

З ліва на право: «Вундеркінд» (чудо-дитина) редакції Флоринський з дружиною обмірковують проблему новосілля. Цибульська вишукує цитати з романів... Нерозлучні Бородай і Ковалів спільно обдумують «знайдену» тему для фейлетону. Редактор Кошельник після безрезультатного шукання квартири... Секретар Іваницький читає коректору Павлавської «отченаш» за його коректорські «гріхи»... Начальний редактор Корбутяк з технічною (не особистою!) секретаркою Мельник на «діловій розмові»... Невтомна друкарка Сувчинська, яка списала для «Подільнина» скирти паперу... Вгорі – художник Рибецький зі «страшною» зброєю шукає нової «жертви»...

Примітки

¹ Перу О. Флоринського, вірогідно, належить анонімна стаття «Батько української музики. До 100-річчя з дня народження Миколи Лисенка» (див.: *Подільнин*. 1942. 22 берез. № 26).

² До пропонованого списку ввійшли публікації, підписані автонімом або дешифрованим криптонімом О. Ф.; припускаємо, що О. Флоринський публікувався і під іншими псевдонімами (наприклад, Ол. Барвінок або О. Чудаченко), однак наразі це документально не підтверджено.

³ Підписано криптонімом О. Ф.

⁴ Підписано криптонімом О. Ф.

⁵ Підписано псевдонімом О. Гаспар.

⁶ Обидві статті підписано автонімом.

⁷ Підписано криптонімом О. Ф.

⁸ Підписано криптонімом О. Ф.

⁹ Підписано криптонімом О. Ф.

¹⁰ Підписано криптонімом О. Ф.

¹¹ Подано за: Смотрич Олександр. Короткі спогади «відповідального секретаря». *Філологічний дискурс*. Хмельницький, 2015. Вип. 2. С. 49–50.

¹² Подано за: Смотрич Олександр. Моя сусідка Олена Теліга (осінь 1941 р. – зима 1942 р.). *Філологічний дискурс*. Хмельницький, 2015. Вип. 2. С. 48–49.

ІРИНА ШЕРЕМЕТА. ПРИМХИ ДОЛІ ОЛЕКСАНДРА СМОТРИЧА (ФЛОРИНСЬКОГО)...

SUMMARY

Ukrainian culture of the German occupation period has been developed in different conditions, depending on the national and cultural policies of occupants in various parts of the Ukrainian lands. Cultural life of the occupied Kyiv is divided into two periods: the first, from the beginning of occupation to the mass executions of the Ukrainian intelligentsia in February, 1942. It is distinguished by the Ukrainian culture prosperity, while the second stage of cultural life is characterized by its decline.

Oleksandr Florynskyi (later known as Smotrych) is the most prominent representative of Ukrainian musical criticism of 1941–1944 – a musician by profession and a writer by vocation. O. Florynskyi, despite his rather significant achievements, is not a very *convenient* figure for music studies, since he has been a radical Ukrainian nationalist. Whatever he has written, he does it naturally from the point of view of Ukrainocentrism. In many of his articles there are bright anti-Bolshevik and anti-Semitic speeches. An uncompromising life position has turned to emigration for O. Florynskyi at the end of the Second World War.

The artistic theme of O. Florynskyi articles is represented by music, literature and fine arts. Now it has been a success to find more than twenty of his musical critical published works – creative portraits, critical, review, problem articles and other texts. They have been published in the *Ukrainske Slovo*, *Nove Ukrainske Slovo*, *Podolianyn*, *Holos* newspapers. The author has collaborated with them. The main theme of O. Florynskyi musical-critical opuses is the work of Ukrainian composers, in particular those who have been attacked since previous decades: M. Leontovych, K. Stetsenko, Ya. Stepovyi, O. Koshyts, and, most of all, M. Lysenko. In his published works the patriotic O. Florynskyi has exposed the negative influence of the Bolshevik policy on Ukrainian musical art. He has often written about the peculiarities of the Soviet personnel decisions and empathized sincerely the tragic fate of M. Hrinchenko. He has drawn attention to the purposeful invalidation of Ukrainian folk music specific features by the official Soviet musicology. O. Smotrych has been pleased with the restoration of the Ukrainian musical institutions and empathized the fate of the entire Ukrainian people in general and everyone apart.

Keywords: musical criticism, musical publicism, musical journalism, Ukrainian musical culture during the German occupation period, Ukrainian musical diaspora, O. Smotrych (Florynskyi).